

מחקרי גבעה

שנתון המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון **תשפ"ג**

כרך י

עורכים:

פרופ' משה צפור
ד"ר אליסיה גרינבנק
ד"ר אפרת בנג'ז

מועצת המערכת:

פרופ' מיכאל אביעוז
פרופ' בנימין בר-תקווה
פרופ' אסתר עדי-יפה
פרופ' שונית רייטר
פרופ' ישראל ריץ'
פרופ' אביגדור שנאן

עריכה לשונית

עברית: אודי לוינגר
אנגלית: יאיר האס

מזכירת המערכת: בת-שבע הרוש
עיצוב והפקה: צופית צחי

© כל הזכויות שמורות

תשפ"ג 2023
ISSN 2664-553X

המכללה האקדמית לחינוך גבעת ושינגטון
ד"ר אבטח 79239, טל' 08-8511900
דוא"ל givaa@washington.ac.il
אתר המכללה www.washington.ac.il

תוכן

5	דבר ראש המכללה
7	דבר המערכת
11	רשימת כותבי המאמרים

שער ראשון | יהדות ומקרא

17	מאימתי קורין את שמע - קשת ההתייחסויות לשאלת סוף זמן קריאת שמע כמשקפת יחסים משתנים לזיכרון, לאדם ולהלכה	צחי כהן
29	'כי אישה כושית לקח' (במדבר יב, א)	יוחנן קאפח
53	אופיר המקראית: קופים ותוכים	מאיר בר אילן
73	הבנת נבואות ירמיהו תוך מבט על תקופת הזמן והמקום בהן נאמרו	ציפורה שויצקי

שער שני | חינוך והוראה

95	פרספקטיבה משווה: התנהגויות אזרחיות של מורים בעבודה עם ילדים במצבי סיכון בזמן שגרה ובזמן חירום	טניה לוי גזנפרנץ
117	הדרכה פדגוגית למורה צרודה שמתקשה בניהול כיתה: תיאור התערבות	סברין תגת ואליעזר יריב
137	מהבסיס הצבאי לכיתת הלימוד: נרטיבים של קצינים ונגדים פורשי צה"ל אשר בחרו בקריירה שנייה בשדה החינוכי	אורן כהן זדה
159	איכויות ההנמקה האוטוביוגרפית בסיפורי חיים של מתכשרות להוראת אנגלית	מירי תא-שמע באום

177	תחושת מסוגלות אימהית ומידת שביעות הרצון מהחיים בקרב אימהות לילדים על הרצף האוטיסטי ואימהות לילדים עם התפתחות טיפוסית	אליסיה גרינבנק ודניאלה מנזין
191	פניות פסיכולוגית, קשיבות ועומס קוגניטיבי בקרב סטודנטים עם לקויות למידה וסטודנטים ללא לקויות למידה	סאאיד בשארה ואפרת בנג'ו
215	”הזום נוח אבל מפספסים את המפגש” – שביעות רצון מלמידה מקוונת או משולבת בקורס התאמה למטפלים במערכת החינוך	שירלי הר צבי (הכהן), עטרה פישר, עינת פולק ומיקי (מרים) עופר-ירום

שער שלישי | חינוך גופני ובריאות

243	”הקרב מגע נתן לי ביטחון ורוגע” – המניעים של מתאמנים ומתאמנות לבחירה באימון קרב מגע, והגורמים להתמדה באימון לאורך שנים	זאב כהן ועידית סולקין
265	תוכניות התערבות המשלבות ספורט אתגרי ופעילות חוץ סביבתית (ODT) ככלי להעצמה ולשיפור כישורי חיים בקרב ילדים ובני נוער – מאמר דעה	רולי חדש, דני מורן ויובל חלד

שער רביעי | לשון ומוזיקה

281	האופרה אידומנאו מאת בלדסרה גלופי (1756) בין טרגדיה יוונית לאופרה סרייה איטלקית	אפרת בוכריס
309	למה זה תשאל לשמי? שמות פרטיים הבנויים בתבנית הפועל – מן המקרא ולאורך הדורות	ברוריה אדמוני

מחברי המאמרים

ד"ר אדמוני קולמן ברוריה
 החוג ללשון ולהבעה עברית, המכללה האקדמית אשקלון
 bruriad@netvision.net.il

ד"ר בוכריס אפרת
 החוג לתנ"ך, החוג למוזיקה והחוג לחינוך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
 efratb1967@gmail.com

ד"ר בנג'ו אפרת
 החוג לגיל הרך והחוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון; החוג
 לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית בית ברל
 bengiog@gmail.com

פרופ' בר-אילן מאיר (אמריטוס)
 המחלקה לתלמוד והמחלקה לתולדות ישראל, אוניברסיטת בר-אילן
 madualo@gmail.com

ד"ר בשארה סאאיד
 החוג לחינוך מיוחד, המכללה האקדמית בית ברל; המחלקה לחינוך ולפסיכולוגיה,
 האוניברסיטה הפתוחה
 saiedbs@gmail.com

ד"ר גרינבנק אליסיה
 ראשת החוג לחינוך מיוחד, החוג לחינוך משלב לתואר שני, המכללה האקדמית לחינוך
 גבעת וושינגטון
 gralicia2@gmail.com

ד"ר הר-צבי (הכהן) שירלי
 ראשת המסלול והחוג לחינוך מיוחד, מכללת תלפיות
 shirhar68@gmail.com

חדש רולי
 דוקטורנט בבית הספר למדעי הבריאות, אוניברסיטת אריאל
 rulifit@gmail.com

פרופ' חלד יובל

פרופסור מן המניין, ראש המסלול לתואר שני בחינוך גופני, סמינר הקיבוצים
yuvalhele@gmail.com

כהן זאב

דוקטורנט במחלקה לאמנויות, המעבדה לחקר מדעי המוזיקה, אוניברסיטת בן-גוריון
zeev@kravmagaimpact.com

ד"ר כהן צחי

ראש המסלול לתואר שני בלימודי יהדות, הקריה האקדמית אונו
evic41@gmail.com

ד"ר כהן זדה אורן

החוג לחינוך והחוג לחינוך מיוחד, מכללת תלפיות
cohenzad@gmail.com

פרופ' יריב אליעזר

פרופסור חבר, ראש החוג לחינוך משלב לתואר השני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת
ווישינגטון
elyariv@gmail.com

ד"ר לוי גזנפרנץ טניה

ממונה מחוזית התכנית הלאומית לילדים ונוער 360 במשרד החינוך במחוז צפון; המסלול
לתואר שני במנהל החינוך, מכללת תל-חי
tanaiilan@gmail.com

פרופ' מורן דניאל

פרופסור מן המניין, המחלקה לניהול מערכות בריאות, אוניברסיטת אריאל
dani.moran@sheba.health.gov.il

ד"ר מנזין דניאלה

מנהלת אקדמית קמפוס אילת במרכז האקדמי לוינסקי-וינגייט; החוג לחינוך מיוחד.
danielam@l-w.ac.il

ד"ר סולקין עידית

החוג לגיל הרך, החוג לחינוך מיוחד והחוג לחינוך גופני, המכללה האקדמית לחינוך גבעת
ווישינגטון; החוג לחינוך והחוג לחינוך מיוחד, מכללת תלפיות
iditsulkin@gmail.com

ד"ר עופר-ירום מרים (מיקי)
 החוג לחינוך מיוחד, מכללת סמינר הקיבוצים
 mickey.yarom@gmail.com

פולק עינת
 החוג לקלינאות תקשורת, מכללת הדסה; דוקטורנטית במחלקה לחינוך אוניברסיטת בן גוריון
 einatpo10@gmail.com

ד"ר פישר עטרה
 החוג לחינוך מיוחד והחוג לגיל הרך, מכללת אפרתה ומכללת בית רבקה
 atarahfisher@gmail.com

ד"ר קאפח יוחנן
 דיקן אקדמי, מכללת אורות ישראל; החוג לתנ"ך, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
 ykapah@gmail.com

ד"ר שויצקי ציפורה
 גמלאית החוג לחינוך והחוג לתנ"ך, מכללת אורות ישראל
 zipora.sh@gmail.com

ד"ר תא-שמע באום מירי
 ראשת החוג לאנגלית, המכללה האקדמית לחינוך גבעת וושינגטון
 mirimtb@gmail.com

תגת סברין
 מורה לשפה וספרות ערבית בחטיבת הביניים ג' "אלרואיא" בכפר ירכא
 sabreentagat43@gmail.com

לזכר הוריי היקרים לאה ושמואל כ"ץ ז"ל,
שאהבת התורה והלשון העברית יקדה בְּלָכֶם.
כל ששְׁלִי - שלהם הוא!

למה זה תשאל לשמי? שמות פרטיים הבנויים בתבנית הפועל - מן המקרא ולאורך הדורות

ברוריה אדמוני קולמן

תקציר

מדרש השמות והסבר משמעותם מלווים את האנושות מבריאת האדם. השמות מלמדים רבות על התקופה שבה הם נקלטו בשפה. דוגמות אחדות לזיהוי מאפייני התקופה: תחילת 'יהו' בשמות תאופוריים מעידה שנוצרו לאחר תקופת האבות. נפילת המלוכה, היציאה לגלות והתקווה להתחדשות ולשיבת ציון משתקפות בשמות בתקופת הבית הראשון והלאה. בתקופת הבית השני 30% משמות הגברים היו כשמות בני חשמונאי; גם מנהג הפפנומיה¹ שרווח מתקופת החשמונאים והלאה, משמר את השמות. שמות אחדים המופיעים במקרא נשתמרו עד היום, יש מהם שלא נקלטו ונפלטו במהלך השנים; יש שמות שהתחדשו בתקופת תחיית הלשון או בימי קום המדינה; ויש שמות שנכנו בצורתם של השמות העתיקים והתקבלו בציבור. מעקב אחר השמות לאורך הדורות יכול להעיד גם על השילוב בין הפרטי והלאומי, השתמרות השמות משקפת את חשיבותם התרבותית. מאמר זה עוסק בשמות המבוססים על פעלים בלבד.

לזמני הפועל שהתקבעו בשמות יש חשיבות. כשבוחרים ההורים שם בנטיית ההווה, הם מביעים את תודתם על הילד; שמות הבנויים בעתיד באים להביע תפילה להצלחת הילד או לעתיד טוב יותר, לכן ברור המשך קיום שמות אלה. השאלה שאני מבקשת לבדוק במאמר זה היא מדוע נבחרו שמות בנטיית העבר, שהרי כשאין השם הנטוי תאופורי הוא מאבד את משמעותו, ולא ברור מה כוונת הוריו בבחירתם זו.

1 מנהג זה מתאר את העברת השם מן הסב לנכד, כך השתמרו השמות לאורך הדורות עד ימינו.

למושג "שמות תאופוריים" נדרש הסבר. בשמות אלה קיימים שני רכיבים: הפועל ושם הוויה או שם א-לוהות המולחם בראשיתו של השם או בסופו². רוב השמות נוצרו בתקופת המקרא, אך גם בלשון חז"ל יש שמות שהתחדשו, ויש שמות שנבנו במהלך הדורות. היצירה ניכרת גם בעת החדשה ולצידה מתחדש השימוש בשמות מקראיים. בתקופות קשות מתרחב הצורך לפנות לבורא ולהתפלל לעזרתו. ככל שהתקופה קשה יותר, משתקפות התמורות בשמות התאופוריים הניתנים לצאצאים.

בשמות מתבטאים גם תהליכים סוציולוגיים. בעת החדשה הם בלטו בעיקר לאחר השואה ובתקופת התקומה. התהליכים המשפיעים על הבחירה הם מקבילים: האחד – התרחקות מעולם המצוות ומן היהדות; והשני – התקרבות. הבחירה בשמות הבאים במשקל הפועל בעבר (בעיקר בכניין קל) – נובעת מהיותו הקצר מכולם. קליטת השמות הקצרים לצד השמות הארוכים מתועדת לאורך כל תקופות ההיסטוריה של עם ישראל מראשיתה ועד ימינו. הכפילות בשימוש בשם המקוצר, בתבנית הפועל 'פָּעַל', לצד השם הארוך (התאופורי) לאותו אדם – תופעה שחוזרת במקרים רבים – מעידה על הצורך בשמות קצרים לצד הצורך בשמירה על משמעות השם כביטוי למאויי ההורים. ההיסטוריה מעידה ששני התהליכים שרדו בעבר ויש להניח שכך יהיה גם מכאן ולהבא.

תארנים: שמות תאופוריים; שמות פרטיים; עברית מקראית; לשון בית שני; שמות בימי הביניים; שמות בתימן; שמות עם קום המדינה; תהליכים היסטוריים וחברתיים.

מבוא

מדרש השמות המקראי והסבר משמעותם מלווים את השמות מאז בריאת האדם.³ המחקר והפרשנות, שהתחילו שנים רבות לאחר המקרא, מעידים שהעניין בכך רב גם אצל הפרשנים⁴ וגם אצל החוקרים (Andersen, 2007 אנדרסון; Benz, 1972 בנץ, וראו ביבליוגרפיה שם; Fowler, 1988 פאולר; Golub, 2014 גולוב; Gray, 1896 גריי; Hess, 2013 הס; Hunsberger, 1969 הנסברגר). לא רק בשמות העבריים נדרש עיון, בכל העולם העתיק נמצאו מקבילות לתופעות שהיו קיימות בשמות העבריים העתיקים, בנץ (Benz, 1972) מונה תופעות הבאות בלשונות הפוניות והפניקיות, ולאורך הדורות קיימות מקבילות גם בלשונות העמים (מוריאלי, 2015). הבחירה בשמות פרטיים תלויה תרבות ותלויה זמן (Golub, 2014 גולוב; Hess, 2013⁵ הס). אפרת מציינת ש"נימוקי הורים [לשמות שהעניקו

2 יש גם שמות עצם או שמות תואר שבהם יסוד תאופורי, אך איני עוסקת בהם.

3 בראשית ב, כג; שם ד, א; שם ד, כה; שם ה, כט; שם ו, כט; שם ז, לא; שם ח, כט; שם ט, כט; שמואל א, א, כא ועוד רבים אחרים.

4 רש"י, בראשית ג, כ; אבן עזרא על אתר; כלי יקר על אתר; אור החיים על אתר. וגם במקומות אחרים: שם ד, א; שם ה, כט; שם ו, כט; שם ז, כט; שם ח, ל; ועוד רבים.

5 הס מצייין שהכינוי 'אדם' בפרק א מתייחס לכלל הברואים (הָאָדָם) "entire human race", לעומת

לילדיהם]... נותנים ביטוי גלוי ומפורש לתפיסת השם כביטוי משאלה" (אפרת, 2006, עמ' 68).⁶ השילוב של נקודת המבט האישית עם האירועים מתבטא גם בדבריה של ויינרב (2001 בתוך אפרת, 2006); במחקר השמות שניתנו לאחר השואה היא אומרת: "...ילדים [הם] נרות זיכרון ע"ש יקירים שאבדו" (שם, עמ' 69).⁷ הס (Hess, 2013), גריי (Gray, 1896) ושטאל (תשס"ה) מתייחסים לזמניות השמות: בתקופות מסוימות הם מופיעים, ובאחרות הם נעלמים: "שמות נדירים נכנסים לאופנה ויורדים בהדרגה עד ששוב נעשים נדירים" (שם, עמ' 97). פעמים רבות מלמדים השמות על התקופה שבה הם נקלטו בשפה. למשל, טלשיר (תשע"ב) מציין שתחילית 'הו' בשמות תאופוריים מעידה שתקופתם מאוחרת מתקופת האבות, כך "ניתן לזהות את התקופה על פי שמות האנשים שחיו בה" (שם, עמ' 11).⁷ הנסברגר (Hunsberger, 1969) מציין שההשפעה של נפילת המלוכה, היציאה לגלות והתקווה להתחדשות ולשיבת ציון משתקפות בשמות שנתנו ההורים לילדיהם בתקופת הבית הראשון והלאה. גריי (Gray, 1896) מצא ששמות שיש בהם רכיב 'אב' אבדו בתקופת הגלות, ורק השמות התאופוריים שרדו גם לאחר הגלות. אילן (תשנ"ד) מצאה שבתקופת הבית השני 30% משמות הגברים היו כשמות בני חשמונאים.⁸ היא מתייחסת גם למנהג הפפונומיה, המתאר את העברת השם מן הסב לנכד. מנהג זה רווח בתקופת החשמונאים והלאה; והוא רווח בכל קהילות ישראל לאורך כל הדורות ועד ימינו, וכך משתמרים השמות. טלשיר (תשע"ב) מביא מאפיין ללשון התלמודים ומציין שבתלמודים לא שרדה ההברה המנושפת הסופית hu בשמות, כגון רב ירמיה (סנהדרין קג, עא) ואושעיה (נזיר יב, עב). כשתופעה לשונית מתפתחת בספרים המאוחרים, היא מתרחבת בלשון חז"ל ובאה לידי ביטוי בשמות המקוצרים במשנה ובתלמודים.

עוד ניכר בשמות השילוב בין הפרטי והלאומי. לצד ההשתקפות ההיסטורית והחברתית, יש בשמות ביטוי אישי לבקשה להצלחת הילד או לחלומותיהם של הוריו. מעקב אחר השמות לאורך הדורות יכול להעיד על התהליכים ההיסטוריים הנוגעים בצדדים האישיים של המשפחה היהודית.⁹ כך משקפת השתמרות השמות במהלך הדורות את חשיבותם התרבותית. שמות אחרים המופיעים במקרא נשתמרו עד היום, יש מהם שלא נקלטו ונפלטו במהלך השנים, יש שמות שהתחדש השימוש בהם בתקופת תחיית הלשון או בימי קום המדינה,¹⁰ ויש שמות שנבנו בצורתם של השמות העתיקים והתקבלו בציבור. מאמר זה עוסק בשמות המבוססים על פעלים בלבד.

השימוש בו בפרקים הבאים כשם פרטי "a specific individual".

6 אפרת מפרקת את תהליך יצירת שמות הילדים ל'התקה' ו'דחיסה' - לצורך מעבר לשם חדש.
 7 "זמכל מקום אינם מתועדים בתורה" (טלשיר, תשע"ב, עמ' 11). לכן **יוסף** הוא התפתחות מאוחרת לשם **יוסף**.
 8 על שמות אלה נוספו: יוסף, חנניה וישוע (484-485), ותודה לד"ר חגי משגב שהפנה אותי לעבודתה של טל אילן.
 9 תופעה הקיימת גם בתרבויות אחרות.
 10 ויש שמות חדשים שחדרו בהשפעת הלשונות הסובבות אותנו בכל התקופות. בקבוצה זו לא אדון כלל.

לשימוש בשמות הנוטים בתבניות הפועל יש אֶזְכוּר אצל חוקרים רבים. בנץ (Benz, 1972) מחלק את השמות לשתי קבוצות: אלה המבוססים על הפועל – מקורם במשפט פועלי, ואלה המבוססים על השם – מקורם במשפט השמני. הוא משווה את השמות למצוי בלשונות שהיו קרובות לעברית, על פי כתובות פוניות ופניקיות. בכל לשונות העולם השמי העתיק רווחה התופעה. ההורים נדרשו לעזרת האל (ובתרבויות אחרות לעזרת האלים) לצורך בקשה לשמור על הנולדים. פאולר (Fowler, 1988) מתייחסת להתפלגות השמות לנטיותיהם בבניינים השונים. חשוב לציין כי הבינוני (ההווה) גם בלשון המקרא (ברגרשרסר, תשמ"ב¹¹) וגם בלשון חז"ל נוהג על פי כללי השם. כללי הניקוד חושפים את השינוי שעברו הפעלים (גם קָטַל וַיִּקְטַל), וכשהפכו לשמות הוחלו עליהם כללי השם והשינוי הביא להגייה שונה. הניקוד מבדיל בין השם ובין הפועל, למשל הפועל 'נָתַן' (מנוקד: קמץ-פתח, בר' כה, ו), ואילו השם 'נָתַן' (קמץ-קמץ) שמואל ב ז, ב; וכן הפועל 'אָסַף' (קמץ-פתח) במדבר יט, ט), ולעומתו השם 'אָסַף' (קמץ-קמץ) מלכים ב יח, יח). כך גם בעתיד, בפועל 'יִגָּאֵל' עה"פ באה בפתח (ויקרא כה, לג), ואילו בשם 'יִגָּאֵל' היא מנוקדת בקמץ (במדבר יג, ז); וכן 'יִפְתַּח' כפועל עה"פ בפתח (דברים כה, יב), ולעומתו ב'יִפְתַּח' כשם עה"פ בקמץ (שופטים יא, א). כשבוחרים ההורים שם בנטיית ההווה, ובמיוחד בסביל (פְרוּךְ, מְשוּלֵם, אֲהוּבִיָּה), אך גם בפעיל (מְאִיר) – מטרתם להביע את תודתם על הילד. השמות הבנויים על העתיד מביעים תפילה להצלחת הילד או לעתיד טוב יותר, לכן יש המשך לשמות אלה בתקופתנו¹². השאלה שאני מבקשת לבדוק במאמר זה היא מדוע נבחרו שמות הילדים בנטיית העבר, שהרי כשאין השם הנטוי תאופורי¹³ – לא ברור מהי מטרת הוריו, והשם מאבד את משמעותו.

הדיון לא יהיה שלם ללא הסבר לשמות התאופוריים המלווים את הדוברים מאז ימי המקרא. הס (Hess, 2013) קורא לתוספת זו תוספת מקודשת – "shortened forms of the divine name" (שם, עמ' 760). בשמות אלה מולחם שם הויה או שם א-לוהות בראשיתו של השם או בסופו. הנסברגר (Hunsberger, 1969)¹⁴ אומר שהשמות מביעים את השקפת העולם של ההורים כלפי הבורא, מתוך אמונה שהאדם מבורך בזכות שמו. רוב השמות נוצרו כבר בתקופת המקרא, אך גם בתקופת לשון חז"ל יש שמות שהתחדשו, כגון אֶלְיָשׁוּב (מועד קטן כה, עב), ויש שמות שנבנו במהלך הדורות. ההתעוררות והיצירה ניכרות גם בעת החדשה ולצידן מתחדש השימוש בשמות מקראיים.

11 ברגשטרסר מתייחס רק ללשון המקרא, הוא מתבסס על עבודתו של גזניוס.

12 בינוני פעול: גאולה, אהובה; ובעתיד: יניב, יגל, ואפילו אוֹדָה; ואף לבנות: תָּאִיר, תְּגַל.

13 אחז ולא אחויה; אסף ולא אביאסף; נתן ולא נתנאל או אלנתן.

14 הוא מוסיף שגם בתרבויות אחרות בתקופות השונות נקראו ילדים בשמות הקדושים: כך בשומר וכך ברומא, וכך בימי הביניים.

השמות התאופוריים

פאולר (Fowler, 1988) דנה במשמעויותיו השונות של הכינוי התאופורי¹⁵. המילה 'תאופורי' בנויה מהקלחם של שתי מילים שמקורן יוני: theos = א-לוהים + phoros = נושא, צורה. השם בנוי משני רכיבים: שם א-לוהים והפועל. מקום שם ה' משתנה, לעיתים הוא בא לפני הפועל הנטוי ולעיתים אחריו. יש שהשמות הפכו תאופוריים, ויש שהם משמשים בלעדיו. דוגמה לכך היא השם נָתַן; התוספות בראשיתו (prefix) או בסופו (suffix) יצרו שמות אחדים במבנה תאופורי: אֶלְנָתָן וכן יְהוֹנָתָן, ובהתערערות הגרונית: יוֹנָתָן. בשם נְתַנְאֵל באה סופית תאופורית: כך גם נְתַנְיָהוּ; ובנשילת ההברה hu: נְתַנְיָה¹⁶. שמות אלה כולם משמעם אחד: מתנת האל¹⁷. קיימים שמות תאופוריים גם בזמני הפועל האחרים: עֲבָדְיָהוּ (בינוני) ובכתיב מלא עובדיה(ו), ובנשילת ההברה hu: עֲבָדְיָה. שם המשובץ בפועל בעתיד הוא יְהוֹיכִין, ובו תחילת תאופורית, וכן אֶלְיָכִין; ובסופית: יְחֻזְקָאֵל או יְחֻזְקָה(ו). שם בנטיית הציווי: הוֹשֶׁעַ. הוא מצוי גם בסופית תאופורית: הוֹשֶׁעִיָה. בצד הכתיב הרגיל במקרא, נפוץ בלשון חז"ל השם הוֹשֶׁעִיָא/אושעיה/אושעיא¹⁸. יְהוֹיכִין הוא יוֹיכִין. הנסבגר (Hunsberger, 1969) מציג את הרכיבים: אדון, בעל, מלך, צדק, שדי, שלם – תחת הכותרת Divine Titles "כינויי הבורא" (עמ' 55); גם הם מהווים רכיב בשמות התאופוריים. לדעתו, קדמו השמות התאופוריים לשמות המקוצרים. טענתו היא שהשמות בתנ"ך עברו שינוי במהלך התקופה, והיסוד האלוקי אבד בשל תהליכים שעברו על האזור כולו¹⁹. לדעת החוקרים, ישנם שני מקורות לשם התאופורי: האחד – משפט פועלי; והשני – משפט שמני²⁰. במשפט הפועלי שם האל הוא הנושא, והפועל הוא הנושא; ובמשפט השמני שם האל הוא הנושא, ושם התואר או מילת היחס מהווים נושא (גולוב, 2014; בנן, 1972; טלשיר, תשע"ב ואחרים).

1. הצורך בשמות תאופוריים

לשמות התאופוריים יש עדות מן המקרא, מתקופת חז"ל ומעט לאורך ההיסטוריה, וגם בימינו הם נשתמרו, ויש שהתחדשו. בתקופות קשות מתרחבת התופעה: הצורך לפנות לבורא ולהתפלל לעזרתו בא לידי ביטוי בשמות הצאצאים. ככל שהתקופה קשה יותר, כך התמורות ההיסטוריות משתקפות בשמות הילדים.

15 היא מסבירה את משמעות שם ה': חזק, בורא, מושיע (עמ' 175). רש"י בפירושו לצירוף "ה' א-לוקים" אומר: ה' הוא שמו; א-לוהים - שהוא שליט ושופט על כל העולם" (בראשית ב, א).

16 טלשיר (תשע"ב) קורא לתופעה 'פגיעה בנישוף' (עמ' 11).

17 ובלשון העמים מצוי תאודור (וכן טודרוס, וכן איזידור). שפירושם מתנת הא-ל ביוונית [דור - מדורון; תיאור - א-לוהים (כך אצל מוריאלי (שם))].

18 על אוסטריוקון יהודי ממצדה מהמאה הראשונה לסה"נ נמצא השם יושעיה (הלצר ואוחנה, עמ' 51).

19 הלצר ואוחנה (עמ' 74) מציינים שבכתובת הכוללת שמות חיילים תלמיים שרובם אדומיים ומיעוטם יהודים, נמצא בשמות האדומיים הרכיב התאופורי 'קוס' (kos) (אליל אדומי); ובשמות היהודיים - הרכיב התאופורי הוא 'שדי'.

20 השם מתניה, למשל, הוא תאופורי; והוא בנוי משם עצם + שם ה'; לכן אין הוא נכלל בדיון שבמאמר.

1.1 בסוף תקופת הבית הראשון גדל מספרם של השמות המבטאים תפילה לחיזוק העם וליציבות הארץ: יהויקים, אליקים, יכניה, אליכין, יהיכין, יויכין, יפדיה – כל אלה משקפים את התחנונים בשל האסונות והצרות שבאו על העם ערב החורבן. השם **יִרְבֵּעַל** – "יִרְבֵּעַל בּוֹ הַבַּעַל" (שופטים ו, לג), הוא כנראה מקור השראה לשמות: יריב, יהויריב, יויריב – כולם שמות מן הספרים המאוחרים, עזרא ונחמיה, מתקופת שיבת ציון. לדעת פייק (1990), היעדר שמות המשמרים את העבודה הזרה, ובחירה בשמות המכילים את שם ה', מעידים שרוב העם עבר את א-לוהי ישראל למרות הרושם העולה מתוכחות הנביאים²¹.

1.2 לאחר הגלות מבטאים השמות את התפילה לשיקום העם ולשיבה לארץ: **אֱלִישֵׁב**, **שְׁבֹאֵל**, **שׁוּבָאֵל** (מן שו"ב), וכן: **יוֹשִׁיבָה** (מן יש"ב) – כולם מדברי הימים, ובחזו"ל מצאנו את **אֱלִישׁוּב** (מועד קטן כה, עב). לקבוצת שמות זו יש להוסיף את **פְּדִיָהוּ**; **פְּדִיָה** (פדות), **פְּתִיָה** (מלשון פתח, התחלה חדשה), **יְחִיָה** (מתן חיים); **שְׁמַעְיָה**, **יִשְׁמַעְיָה/יִשְׁמַעְיָהוּ** (שמע קולנו), **יִסְמַכְיָה** (יסמוך, יסעד) – כולם בדברי הימים; השם **עֲזַרְיָאֵל** הרווח בנביאים אחרונים ובמיוחד בדברי הימים הוא היפוכו (בסדר התאופורי) של השם **אֱלֶעָזָר** מן הספרים המוקדמים (שמות, מלכים). בדור שלאחר החורבן משתמרת בשם התנא **אלעזר** בן **עזריה** (משנה ברכות א, ה) ובשם אביו **הבקשה לעזרת ה'**.

1.3 לאחר החורבן והשבר הנורא מופיעים גם שמות המביעים נחמה ופיוס מן השורשים נח"ם, רח"ם. **יְרַחֵם** הוא משמואל א' (א, א), אבל כל תשע ההיקרויות האחרות הן בנחמיה וברדה²²; **מנחם** (מלכים ב טו, יד); **נחום** (נחום א, א); **נחמיה** (נחמיה א, א); **רַחֲמָה** (הושע ב, ג)²²; ובתקופת חז"ל: **ר' נחמיה** (מלמד, תשל"ג), רוב השמות השתמרו בתפוצות ישראל לאורך השנים.

1.4 שמות המביעים השלמה עם גזרת ה': **הוֹצִדְקָה** – מן הספרים המאוחרים (חגי, זכריה ועזרא); **שֶׁפֶט** הוא מן התורה, ובנביאים ראשונים: **שֶׁפֶטְיָה** (מבני דוד), **וְיְהוֹשֶׁפֶט** (מלכים); אולם בספרות המאוחרת גדל מספר השמות שיסודם שפ"ט באופן ניכר: **שֶׁפֶט** (3), **שֶׁפֶטְיָה(ו)** (13), **יוֹשֶׁפֶט** (2), **אֱלִישֶׁפֶט** (1) (סה"כ 19 – כולם בדברי הימים); גם בכך ניכר צידוק הדין. מן הצמד **יְהוֹנָדָב/יְחִזְקִיָה** (בהיפוך הסדר התאופורי), שרד עד ימינו רק **יְחִזְקִיָה**, והוא זכה לתפוצה גדולה לאורך הגלות כשם פרטי וכשם משפחה; שאר השמות לא שרדו או הפכו נדירים.

21 עמדתו זו מתעלמת מעט מהעובדה שהעם עבד את האלילים גם במקדש לצד עבודת ה' (יחזקאל ח, יד), ובעיקר: מתוך דברי הנביאים עולה שהגלות והחורבן נגזרו על העם כעונש על עבודת האלילים ועל השחיתות המוסרית (ירמיהו ז, יד ועוד רבים).

22 השמות נחמה, נחם, נחמני, רחם ורחמים (מן המקרא), נחמן ורחומי (מן התלמוד) – אינם פעלים; נחמה ורחמים הם שמות עצם כלליים מתקופת המקרא; האחרים הם שמות פרטיים. את רַחֲמָה כולל אבן שושן בין הפעלים (1072).

1.5 תקופת המרד באלכסנדר מוקדון (המאה הרביעית לפנה"ס) – בתעודות שנמצאו בוואדי דליה (תעודות 1-9). משתקפים חיי המסחר בשומרון. אשל מסביר ש"מצאי השמות הפרטיים... בתקופה הפרסית מעיד שתושבי העיר עברו את א-לוהי ישראל" (ח' אשל, תשנ"ז, עמ' י"ח). הוא מביא רשימה ארוכה של שמות ששם ה' מולחם בהם, בין השמות – אחדים שלא מצאנו במקורות המקראיים או בחז"ל: זכריה, יהוטב, יהועזר, יהוענני, יהועקב, יהופדני, יהופדני, יהוצפן, יהושבה, יהושמע, מכיהו, ענניה – אלה תושבי השומרון שברחו בעת המרד; יהוענני, ענניה, נחומיה, פתחיה, שלמיה, יהוענה, דלהאל²³, עבדאל – תושבי העיר שומרון. כל השמות נושאי משמעות ומשקפים אירועים: יהופדני, יהופדני (מן: פדיון), יהוצפן, יהושבה, יהושמע, יהושפט, יהועזר, דלהאל (ה' העלה, הציל, פדה); יש המבטאים תפילה ותחנונים: ישועיהו, יהוענני, ענניה, נחומיה, פתחיה, ישמעאל; יש המבטאים תודה: זכריה, חנניה, ידעיה, יהוזכר, עזריה, עקביה, ענניה, יהוענה. בכל השמות התחילית התאופורית לא נפגמה, בסופית התאופורית יש מופעים בתוספת האות וי"ו ויש בלעדיה. התפילה באה כתודה על ההצלה בעבר; וכתחנונים ובקשה של ההורים על עצמם ועל היילוד – לעתיד.

1.6 במאה השתים-עשרה ובמאה השלוש-עשרה גברה מאוד מצוקתן של קהילות היהודים באירופה (נהרי, תשס"ד). באותו זמן התפתחה ספרות הקבלה ובעקבותיה ספרות הקמיעות וההשפעות (אידל, 2008). ב-1243 בעיר פליין הסמוכה לברלין מועלים יהודים על המוקד בשל אשמת פגיעה בלחם הקודש; ב-1250 מואשמים יהודים באַרְגוֹן ברצח הנער דָּל וְל לצורך הכנת מצות; ב-1255 מוצאים להורג 18 יהודים המואשמים ברצח פולחני של הנער יו; ב-1280 מרוכזים כל יהודי קונסטנטינופול ברובע ולנגה (מעין "גטו"); ב-1281 מצווה אלפונסו ה-10 מלך קסטיליה לאסור את כל מתפללי בית הכנסת בשבת אחת. כופר כבוד הושת על הקהילה בעבור שחרורם; ב-1298 נחרבות 150 קהילות יהודיות בגרמניה בגל פרעות ריטְלְפְּלִיש; ב-1320 נרצחים אלפי יהודים בפרעות בצרפת בגזרות הרועים; ב-1322 מגרש שרל מלך צרפת את היהודים ממלכתו; ב-1336 נחרבות 110 קהילות יהודיות על ידי פורעים בגרמניה בגזרות אַרְמֶלְדֶר. הפרעות, עלילות הדם, הגירוש ומעשי הטבח נמשכים במקומות שונים באירופה; ובתוך כך בשנת 1280 מחבר משה די-ליאון את ספר הזוהר (המיוחס לרשב"י) (נהרי, תשס"ד). אידל (2008) סוקר בספרו את הרשומות בין אשכנז לקסטיליה בתקופה זו. בספר מובאים השפעות וקמעות להצלה ובהם שמות המלאכים. כל שמות המלאכים הם תאופוריים

23 שם זה נמצא בחותמות עבריים מתקופות שונות במבנים שונים: 'אלדלה' על חותם ישראלי מהמאה ה-8 לפנה"ס; אלדלני - על כתובת ארמית מהתקופה הפרסית: 'Bit-il-da-la' נמצא על לוח טין מהתקופה הפרסית בניפור; משנות 80-69 לפנה"ס נמצאה כתובת חיילים מהתקופה התלמית במצרים, ובה נכתב ביוונית דלו(ה)אל (הלצר ואוחנה, עמ' 32).

אך רק מעטים באים בתבנית הפועל: דרשיאל, חשביאל, קטפאל, נולדיאל, מצציאל, הפכיאל, שמריאל, יושיעאל, קדשיאל, הכילותיאל (אידל, 2008, עמ' 484-491).²⁴ בכל השמות האחרים באים שמות עצם או שמות תואר החוברים לתוספת התאופורית. הקשר בין האסונות שבאו על עם ישראל ופנייתם לספרות הקבלה, ובה פנייה לעזרת המלאכים, נמצא עד היום בפיוטי הסליחות בקהילות ישראל.²⁵

2. סקירת שמות – מן הממצאים שנאספו

הרשימה להלן נאספה משלושה מקורות: (1) מילונו של קדרי (תשס"ו); (2) הקונקורדנציה לתנ"ך (אבן שושן, 2007); (3) המילון החדש (אבן שושן, תשנ"ג). הרשימה מבוססת רק על 117 שמות הבנויים על נטיית הפועל. גם פאולר (Fowler, 1988) מתייחסת להתפלגות השמות לפי נטיית הבניינים. נטיית שמות אלה היא בבניינים: קל, הפעיל, הופעל, פיעל ופועל. להלן מדגם מתוך ארבע תבניות הפועל; הבדיקה כוללת גם שמות נדירים שלא שרדו וגם שמות שנשתמרו עד ימינו.

2.1 שמות הבאים במשקל קטל

מתוך כלל 41 השמות הבנויים על הפועל בנטיית קטל, אביא סקירה לחמישה שמות.

1.1.2 אָפֶּף – (קל) (דברי הימים א ו, כד); וכשם תאופורי: אָבִיאָפֶּף – (שמות ו, כד), 'אבי' הוא כינוי לה'²⁶; ובדברי הימים א' נזכר אָבִיאָפֶּף גם בשם אָפֶּף (כו, א). היקריות השם הן בעיקר בספרי המקרא המאוחרים. לשם זה יש צורת משנה בהיבלעות העיצור הגרוני (תנועת i נעלמה ובחלל שנוצר צמח עיצור y) אָבִיאָפֶּף – (דברי הימים א ו, ח). ברורות האחרונים נפוצים השמות אָפֶּף, אָלִיפֶּף – (במדבר א, יד); אָלִיפֶּף מצוי כיום באוכלוסיות שיש להן זיקה חזקה לתנ"ך.

24 בהערה 52 בעמוד 482 מציין אידל שבטקסט משולבת בו השבעה, מצויים 72 שמות תאופוריים למלאכים, הוא מסתמך על כ"י לונדון שמספרו: 15299.

25 מְכַנִּיֵּסִי רְחֵמִים, הַכְּנִיסוּ רְחֵמֵינוּ לְפָנֶי בַּעַל הַרְחָמִים; מְשִׁמְעֵי תְּפִלָּה, הַשְּׁמִיעוּ תְּפִלָּתֵנוּ לְפָנֶי שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה; מְשִׁמְעֵי צַעֲקָה, הַשְּׁמִיעוּ צַעֲקֵתֵנוּ לְפָנֶי שׁוֹמֵעַ צַעֲקָה; מְכַנִּיֵּסֵי דַמְעָה, הַכְּנִיסוּ דַמְעוֹתֵינוּ לְפָנֶי מְלֶךְ מִתְּרַצָּה בְּדַמְעוֹתָ (קטע מתוך סיום אמירת הסליחות בכל יום ב"ה ובעשרת ימי תשובה, מתוך: סדר הסליחות).

26 הַלּוֹא הוּא אֲבִיךָ, קִנְיָ, הוּא עֶשֶׂךָ וַיִּכְנֶנְךָ (דברים לב, ו).

2.1.2 בְּנִיָּה – (קל) שם תאופורי (בנה+י-ה) – (דברי הימים יא, כב), ובספר מלכים א (ב, כט) בְּנִיָּהוּ, ובתלמוד הירושלמי (פסחים פד, הא) מוזכר בְּנִיָּה, הוא מוזכר גם בשם ר' בְּנָאָה בברייתות מאוחרות (אלבק, תשכ"ט). בדורות האחרונים²⁷ נתחדש השם במיוחד באוכלוסיות שהקשר שלהן לתנ"ך חזק (כ"ץ-אדמוני, תשע"ג).

3.1.2 גָּלֶל – (קל) (נחמיה יא, יז). השם מוזכר גם בדברי הימים (ט, טו). יש המפרשים את השם על יסוד המצוי בצפאית²⁸ – ופירושו: נכבד. פירוש אחר: "גלל" – "אסף" (כמו בתהלים קיט, כב); ואולי על שם מקומו 'גלגל' (שם יב, כט), ודומה לו השם גָּלְלִי (נחמיה יב, לו), (זר כבוד, תשנ"ד). אין לשם המשך בתקופה הבתר מקראית.

4.1.2 גְּמְרִיָּה (קל+סיומת תאופורית) (ירמיה כט, ג); וכן: גְּמְרִיָּהוּ (ירמיה לו, י). גם ברשימת קומרן נמצא השם (Eshel, א' אשל, תשנ"ז, עמ' 43). בחפירות עיר דוד מצא הארכאולוג יגאל שילה בשנת תשמ"ב (1982) בולה מתקופת בית ראשון: 'גמריהו בן שפן', האיש מוזכר, כאמור, בספר ירמיה (שרגאי, 2013). לשם זה אין המשך בדורות האחרונים.²⁹

5.1.2 דָּן – (קל) (בראשית ל, ו) – וכשם תאופורי דְּנִיָּאל (דניאל א, י). בתקופת התלמוד רב דניאל (אלבק, תשכ"ט). אַבְדִּין (במדבר א, יא), כאמור, התחילית (אבי) מציינת את ה'. אבידן המתורגמן נזכר בתלמוד (ברכות כז, עא). נקרא גם אַבְדִּין (אלבק, תשכ"ט), והוא קיצור של אבא יודן.³⁰ השמות 'דן' ו'דניאל' משמשים עד היום. השם דניאל היה ראשון בתפוצתו בשנים 1991-2002 (קרנצ'ר, תשס"ה). גם השם דן נפוץ עד היום, ושניהם משמשים גם כשמות משפחה. בתקופת ראשית ימי המדינה שובץ השם 'דני' בשירי ילדים רבים כגון "דני גיבור" של מרים ילן שטקליס (תשמ"ז, עמ' 45-46).³¹

27 יש משפחות שכולות שקראו לבנים שנולדו אחרי האובדן בשמות בְּנִיָּה או אחִיָּה. הרצון להנציח את הילד, והקושי לקרוא בשם המקורי - הולידו את הפתרון.

28 הצפאית היא מהלשונות הצפון-ערביות הקדומות המתוארכות מן המחצית הראשונה של האלף הראשון לפנה"ס ועד למאה הרביעית לסה"נ. לימוד הלשונות מבוסס על כתובות שנמצאו, ובהן בעיקר שמות פרטיים (רבין, תשנ"א, עמ' 111). השמות דומים במבנה לשמות בפיניקית, באוגרית ובאמורית.

29 בדורות האחרונים הציבור מעדיף את הפועל 'סיים' מלשון חז"ל על פניו של 'גמר' בשל הסתייגות חברתית. על תופעת היירוד מרחיב צרפתי, תשס"א, עמ' 238-241.

30 מרגליות (תשמ"ז) מביא בספרו 12 אישים בשם זה, עמ' 476-480.

31 דן אלמגור קרא לתקופה זו בהומור: "תקופת הדְּנִדִּין" (מתוך סדרת התוכניות "שרתי לך ארצ'י", שודרה בשנים 1974-1976, בפרק העוסק בשנות השישים).

2.2 שמות הבאים בכינוני

מתוך 19 השמות הנוטים בנטיית הבינוני אביא חמישה:

2.2.1 חָרוץ – (קל, בינוני פעול) (מלכים ב כא, יט). השם הוא יחידאי; חרוץ הוא אחד ממיני הזהב (משלי ח, יט), והוא מופיע בסמיכות ל'כסף' (זכריה ט, ג; תהלים סח, יד). מילה מקבילה משורש זה נמצאת בכמה מן השפות השמיות: אוגריתית, אכדית, כנענית וערבית. הלצר ואוחנה (תשל"ח) מביאים עדויות לשם במקורות אפיגרפיים אחרים: הוא מופיע על גבי חותמות מתקופת בית ראשון (סוף המאה ה-7, תחילת המאה ה-6 לפנה"ס) ועוד³²; הלצר ואוחנה (תשל"ח) מפרשים: 'זהב חרוץ' – עצמה וכוח; אף שנמצאו לשם משמעויות נוספות, הבחירה ב'זהב' נראית הגיונית כשם לילד אך לא מצאתי לכך די סימוכין.³³ לשם חָרוץ אין תיעוד במשנה ובתלמודים ואף לא בימינו.³⁴

2.2.2 יוֹעֵד – (יע"ד, קל, בינוני פועל) (נחמיה יא, ז) השם יחידאי, ומשמעו ה' הוא יעד (זר כבוד, תשנ"ד) (בהשמטת העיצור הגרונני – מן *יהועד)³⁵, ובכניין נפעל + סיומת תאופורית: נוֹעֵדְיָה הנביאה (נחמיה ו, יד) וגם נוֹעֵדְיָה הלוי (עזרא ח, לג). בדורות האחרונים נפוץ השימוש בשם יוֹעֵד ונוצרה לו גונית: יוֹעֵד. הוא ניתן גם לגיבורי הסיפורת לבני הנעורים.³⁶

2.2.3 מְאִיר – (או"ר + הפעיל) השם אינו במקרא, התנא ר' מאיר מופיע במשנה ובתלמודים (עירובין יג, עב). הוא נפוץ גם ברשימות החתנים של יהודי איזמיר בעת החדשה (בורנשטיין-מקובצקי, תשס"ב). מאירה ומאירית הם שמות חדשים לנשים הבנויים על שם זה. לשם מְאִיר יש עדויות מאז ולאורך כל הדורות.

2.2.4 מְנִשָּׁה – (נש"ה+פיעל) (בראשית מא, נ). בהסברו לְשֵׁם אומר יוסף: "נְשִׁי אֵי-לֵהִים אֶת כָּל עַמְלִי" (שם), השכיח ממני. בתקופת חז"ל

32 עדויות נוספות הן מהתקופה הנארבבלית והפרסית: 'חרוץ וכוונתה' מייב (586-533 לפנה"ס); וכן מהרמפוליס מסוף המאה ה-6 תחילת המאה ה-5 לפנה"ס. אף שהחוקרים מטילים ספק במקורם היהודי של שני האחרונים, נראה שהם מן הסביבה הקרובה (עמ' 44).

33 כשנדרשו יהודים על ידי השלטונות להוסיף שם משפחה לשמם, רבים הוסיפו את השם גולד (זהב): גולדשטיין, גולדמן, גולדרינג, וכן 'גולד'. ל'חרוץ' מביא קדרי (עמ' 350) שלושה פירושים: (1) זהב; (2) שקדן (3) חתך (כמו חריצת דין ומפתח השפתיים), אולי עקשן, נחרץ.

34 וביידיש נפוץ השם 'גולד' או 'גולדה'.

35 במקרה זה אין הוא מבוסס כלל על פועל אלא על המשפט השמני.

36 למשל, בסדרה כס"ח/חבורת ידיעת הארץ הוא שמו של אחד מהחבורה. מאת גלילה רון פדר עמית.

מוזכרים אמוראים בשם מְנַשֶּׁה (ברכות לו, עא). צורה אחרת לשם זה בחז"ל היא מְנַשֵּׂא. אלבק (תשכ"ט) מונה שישה אמוראים בכבל ששמן ר' מנשה, שלושה מהם כונו מְנַשֵּׂא. השם מְנַשֶּׁה קיים לאורך כל הדורות עד היום.

2.2.5 שְׁרִי היא שְׂרָה (בראשית יח, ו). השורש הוא מן הכפולים (שרר) ובאכרית פירושו מלך. השם יְשָׂרְאֵל בנוי בעתיד קל + סופית תאופורית) (בראשית לב, כט). בתלמוד אין השם מופיע, ובתקופת הגאונים רב ישראל גאון הוא ראש ישיבת סורא (מרגליות, תשמ"ז). השם משמש עד היום והוא גם כינוי לעם ישראל. בדיון לפני קום המדינה נבחר השם מדינת ישראל.³⁷ השם שְׂרָה ולצידו השם שְׁרִי משמשים עד היום. מן השם שְׂרָה נוצרה צורת המשנה שְׂרִית (ובסיומת זו בעת החדשה: אביבית, מירית ועוד).

2.3 שמות הבאים בצורת יקטול

מתוך 40 הפעלים שהפכו לשמות, אציג בקבוצה זו שישה שמות:

2.3.1 או"ר (הפעיל) – יָאִיר – (במדבר לב, מא); אין השם מופיע בתקופת לשון חז"ל, אך באוסטרקונים נמצא השורש בצירוף תאופורי ובלעדיו (הלצר ואוחנה, תשל"ח)³⁸; בדורות האחרונים נגזרו משורש זה שמות רבים, לבנים ולבנות: אור, מאור, יאירה, תָּאֵר, תאיר.

2.3.2 חז"ק (פעיל) יְחַזְקֶהוּ – שם תאופורי (דברי הימים ב כט, כ) הוא יְחַזְקֶהוּ (שם, יח). הלצר ואוחנה (תשל"ח) מביאים עדות על חותם משכם מהמאה ה-8 לפנה"ס שנכתב בו השם 'יחזק' ללא תוספת תאופורית³⁹; השם נותר לדורות רק בצורת קָטֹל.

2.3.3 יס"ף (הפעיל) יוֹסֵף – (בראשית ל, כד); רחל מבארת את השם (בראשית ל, כג): "אָסֵף ה' אֶת-חַרְפְּתִי", ומוסיף הכתוב: "וַתִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ יוֹסֵף, לְאִמֶּר: יֹסֵף ה' לִי בְּנֵי אַחֲרִי" (שם, כד). כך מופיעות שתי המשמעויות: איסוף החרפה (אס"ף) ובקשה לבן נוסף (יס"ף). טלשיר (תשע"ב) מציע לשם פירוש אחר: 'יוסף' הוא מן: סף, כלומר, מן השורש סִיף (חרב, סוף);

37 שמות רבים הוצעו למדינה: יהודה, ציון, צבר ועוד. בן גוריון הציע את השם - ישראל (ר' פרי, 2018).

38 (1) 'אליאר בנך יהוכל' מערד, מסוף המאה ה-7 לפנה"ס; (2) נתן בר יהואור; (3) יהואור ברת שלוממ; (4) חגי בר הוריא - שלושת האחרונים על פפירוסים מייב - כל השמות מהתקופה הנאו-בבלית והפרסית (533-586 לפנה"ס).

39 ומן המאה הראשונה לסה"נ נמצאה כתובת על גלוסקמה בירושלים, ועליה כתוב: 'מרים יועזר ושמעון בני יחזק'; וכך גם בכתובת על גלוסקמה אחרת בשינויים קלים (עמ' 31).

אילן (תשנ"ד) משווה את תפוצת השם לתפוצה הגדולה של שמות בני חשמונאי, והיא נסמכת על מקור יחידי המצוי בספר מכבים ב ח, כב, יוסף נמנה שם עם בני מתתיהו. מקור יחידי זה [ליוסף כבן מתתיהו] העמיד את הפרשנים בפני בעיה. טענתה עומדת על שני יתדות: האחד – מנהג הפפונמיה (העברת שמות מסב לנכדו); והשני – תפוצתו הרחבה של השם יוסף. יוסֶפֶה (יס"ף+סופית תאופורית) – (עזרא ח, י); בתהלים, במופע יחידי במקרא, מופיע השם בתחילית תאופורית: יוסֶפֶה (פא, ו). ייתכן שמקור השם בשורש אס"ף בחיבור לתחילית התאופורית, וכמו בשם אליסף נבלע הסותם הסֶקִי (=הגרוני אא) של השורש. יש לשם זה עדויות באוסטרקונים: הוא מופיע על חרס ארמי מערד מימי הבית השני (אהרונ, תשל"ו); השם נמצא פעמים אחדות במערת האיגרות בימי בית שני. את השם יוסֶפֶה מסביר טלשיר (תשע"ב) כגלגול של משפט פועלי מקוצר (מעין: יוספאל), כדרך השמות הקדומים בני הזמן. השם יוסֶפֶה שרד לאורך כל התקופות, ובתקופת המשנה מתקצר השם: ר' יוסי (סוכה פג). בתלמוד הבבלי נפוץ השם בשתי צורותיו: יוסי ורב יוסֶפֶה (ברכות כח, עב). כאמור, בימי הבית השני גדלה תפוצתו של השם; בגלות תימן היה השם יוסֶפֶה רביעי בתפוצתו (9.13%) בין שמות הגברים היהודים החל מהמאה ה-12 עד המאה ה-20 (גברא, תשע"ו). בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה תועדה בשנת 2020 תפוצתו הרחבה של השם (פורסם ב-2021). השם משמש עד היום ככל רוכבי החברה.⁴⁰

2.3.4 קו"ם השורש בא בכניין קל ובכניין הפעיל. פירושו: קיים, עומד; ובצירוף תאופורי: ה' יקים אותו או יחזק אותו. אֶלְיָקִים הוא יְהוֹיָקִים; פרעה נכה שינה את שמו של אֶלְיָקִים מלך יהודה ליהוֹיָקִים (מלכים ב כג, ל), ושניהם תאופוריים⁴¹. השם מופיע גם בערעור העיצור הגרונאי: יוֹיָקִים (נחמיה יב, י); ובלא תוספת תאופורית קָיִם (הפעיל) – שתי ההיקרויות בדברי הימים א ח, יט; כד, יב. בתקופת חז"ל הוא נדיר: ר' שמעון בן אֶלְיָקִים (אלבק, תשכ"ט). שמות תאופוריים נוספים משורש זה: קְמוּאֵל – (בראשית כב, כא), וכן, יְקִמְיָה (דברי הימים א ב, מא). בתקופה הבתר-מקראית, אֶלְיָקוּם הוא מאמוראי בכל (עבודה זרה נח, עא). בשנים 1836–1913 חי בליטא בדחן יידי בשם אֶלְיָקוּם צונזר (ויקיפדיה, ח"ת); שם זה מצוי ביהדות הרבנית ובכלל במגזר הדתי. כיום הוא נדיר. בספרות הוא נמצא בטרילוגיה לכניין תמוז "חיי אֶלְיָקוּם" (תמוז, 1988).

40 בספר "חבורה שכזאת" לישראל וייסלר (פוצ'ו), מתוארת חבורת נערים המגויסת לפלמ"ח, וכיוון ששם כל אחד מחמשת הנערים הוא יוסף, קיבל כל אחד כינוי שונה: יוסי, יוסקה, יוסלה, ספי ויוסיניו (סרט המבוסס על הספר הופק בשנת 1962). הספר יצא בהוצאה מעודכנת בשם "חבורה שכזאת היינו" (וייסלר, 1957).

41 משמעות השמות – אחת; וברור שרצה פרעה נכה להוכיח את שליטתו במלך יהודה (קיל, תשמ"ט).

2.3.5 שו"ב – רק תאופורי (הפעיל) אֶלְיָשִׁיב – רק בספרי שיבת ציון: עזרא, נחמיה, דברי הימים; בתלמוד הירושלמי מוזכר האמורא ר' יצחק בן אֶלְיָשִׁיב (ירושלמי ברכות פז, הא), (אלבק, תשכ"ט). בבניין קל: אֶלְיָשׁוּב (מועד קטן כה, עב). השם מבטא תפילה לשובו של הקב"ה לעמו ולארצו. לשמות אלה יש עדנה בדורות האחרונים במשפחות המתחנכות על ברכי התנ"ך. בדורות האחרונים נוסף שם חדש: אֶלְיָשָׁב, ותפוצת כל השמות התרחבה.

2.3.6 שמ"ע – (קל) בסיומות תאופוריות יִשְׁמַעְאֵל – (בראשית יז, כה); יִשְׁמַעְיָה (דברי הימים א יב, ד); יִשְׁמַעְיָהוּ (דברי הימים א כז, יט). בלשון הבתר מקראית התנא ר' יִשְׁמַעְאֵל⁴². יִשְׁמַעְאֵל הוא מתושבי העיר שומרון בתקופה הפרסית (ח' אשל, תשנ"ז). על פפירוס מאדפו, מהתקופה התלמית, נמצא כתוב השם שמעאל (הלצר ואוחנה, תשל"ח); על לוחות טין מאורוך נמצא השם Sa-ma-'-ilu, והוא מתקופת נבונאיד (המאה ה-6 לפנה"ס) (שם). על גלוסקמה מהמאה הראשונה לספירה מהר הזיתים נמצא השם אשמעל. בחילופי א/י (שם). בדורנו אין המשך לשמות אלה, למרות התפילה הגלומה במשמעות השורש. יוצא מן הכלל הוא השם שְׁמַעְיָה כשם פרטי (נדיר) וכשם משפחה.

2.4 שמות הבאים בציווי

מתוך 17 פעלים שהפכו לשמות בנטיית הציווי, אציג שניים:

2.4.1 הוֹשַׁע⁴³ – (יש"ע, הפעיל) הוא יְהוֹשֻׁעַ⁴⁴ (במדבר יג, ח), ובצורתו מקוצרת בספרות המאוחרת יִשׁוּעַ (עזרא, נחמיה ודברי הימים) בביטול הנישוף של הגרונית⁴⁵: וכן הוֹשַׁע בן בארי (הושע א, א). הוֹשַׁעִיָה (בסופית תאופורית) – (ירמיה מב, א); השם מופיע באוסטרוקונים בצורות שונות: בנשילת הגרונית (ה): יוֹשַׁע – משומרון מהמאה ה-8 לפנה"ס (הלצר ואוחנה, תשל"ח); אוֹשַׁע בר גלגול, גדול בר אוֹשַׁע, אביהי ברת אוֹשַׁע, אוֹשַׁעִיָה – כולם מייב (שם), יוֹשַׁעִיָה על אוסטריקון יהודי ממצדה (מן המאה הראשונה לסה"נ) (שם); בתלמוד הוא שמו של אמורא⁴⁶, אבל

42 שני אמוראים נקראים בתלמוד בשם זה ובשם נוסף: ר' ישמעאל בן יעקב דמן צור, הוא ר' שמעון בן יעקב (שם, עמ' 190). ר' ישמעאל בר רב יצחק, הוא ר' שמואל בר רב יצחק (שם, עמ' 264).

43 ניקוד שם זה הוא לפי כללי השם ולא על פי ניקוד הפועל.

44 ויש המנתיחים את השם יהושע: תחילית תאופורית + השורש שר"ע.

45 אילן (תשמ"ח) מצביעה על תופעה מעניינת באשר לתפוצת השם ישוע בימי בית שני. אף שבתקופה זו איבדו רוב השמות בתחילית תאופורית מנושפת (יהו) את הנישוף (ה), בספרות חז"ל (במשנה ובתלמודים) בנוסח שבידינו, חזרו לכתוב את השם מלא (כמו במקרא): 'יהושע'.

46 טלשיר (תשע"ב) מסביר את תהליך אובדן ההברה: הנישוף של התחילית התאופורית נפגע; 'יהו

כתיבו: הוֹשַׁעִיא, וכן ר' אוֹשַׁעִיא⁴⁷. בדורנו מצוי השם יְהוֹשַׁע, השם הוֹשַׁע נדיר, וכל האחרים נעלמו.

2.4.2 שְׁבוּאָל (מן: שו"ב) - שם תאופורי (דברי הימים א כג, טז), ואולי הוא שוּבְאָל המוזכר בדברי הימים א כד, כ: קרובים לשמות אלה שְׁבָנָא (ישעיה לז, ב); הוא שְׁבָנָה הסופר (מלכים ב יח, יח). שמות אלה מקוצרים כנראה מן השמות: שְׁבָנְיָה (נחמיה י, ה) הוא שְׁכַנְיָה או שְׁכַנְיָהוּ. שְׁבָנְיָהוּ (דברי הימים א טו, כד) גם הוא מן השורש שו"ב (קיל, תשמ"ו). בשמות שְׁבוּאָל וְשׁוּבְאָל שהתחדשו בדורנו, גלומה תפילה לשיבת ציון. משורש זה חודשו השמות לבנות: שְׁבוּת, וְשְׁבוּתִיָּה, אך אין הם מבוססים על נטיית הפועל.

3. מבנה השמות

בתוך מאגר השמות המבוססים על פעלים מאז תקופת המקרא ועד ימינו, אפשר לזהות שתי קבוצות של שמות:

1. שמות המכילים פועל בלבד: (במשקל קָטַל): אחז, אסף, נדב; בכינוני פועל: גואל, עובר; בכינוני פעול (סביל): ברוך, משולם, אהובה, גאולה; במשקל יקטול (עתיד): יאיר, יצחק, יגאל, ינון, יניב; בציווי: אורי, רוני (במקרא: רְנִי⁴⁸). 2. הלחמים תאופוריים או אחרים בכל הזמנים: אליעזר, דניאל, יהונדב, אחיסמך, אלידע; וכיום: יחיעם, עמיקם, עמיחי⁴⁹, אליחי, שיִרְאָל, אורטל, אוראל⁵⁰.

מאסוף השמות העבריים לאורך הדורות נוצרו שלוש קבוצות מן הפועל: (1) בכינוני (בעיקר סביל); (2) בעתיד ובציווי; (3) בעבר.

• בשמות שבקבוצה הראשונה מודים הורים על המתנה שניתנה להם, רוב השמות – נטייתם בסביל⁵¹ (הווה): בְּרוּךְ, מְשָׁלֵם (שרדו); מְשַׁלְּמָת, חָמוּל, חָנוּן, חָרוּץ, רְפוּא, שְׁלוֹם, מְבַרְךְ. רוב השמות לא שרדו בתקופה הבתר מקראית; שמות חדשים במבנה זה: אֶהוּבָה, גְּאוּלָּה.

[yho=] הפך ליו [yo=] בשל סיבות חוץ-לשוניות.

47 דור שלישי לאמוראי א". הוא מופיע בשני הכתיבים (למשל, שבת קב, עב). אלבק מצוין שכדי להבדיל בין השניים כונה האמורא בתלמוד הירושלמי 'הושעיה רובה' (=הגדול, ברכות פב, הז) (אלבק, תשכ"ט).

48 ואין הוא שם אלא פועל בציווי (ישעיה ס, א ועוד).

49 השמות רווחו בתקופת קום המדינה.

50 ספק אם אחד הרכיבים הוא פועל, ועוד: לעתים אין הרכיב השני תאופורי: ליעם, לירז, ליהי ועוד.

51 יוצא מן הכלל - מְאִיר - בבנין הפעיל.

לדורות. יִחְיָה (דברי הימים א טו, כד) הוא שם יחידאי במקרא; אבל בתלמוד נפוץ השם בנשילת י העתיד: ר' חַיִּיה צפורה, ר' חַיִּיה בריה דר' יצחק; השם נפוץ יותר בסיומת האל"ף: ר' חַיִּיא (מסכת שבת לח, עב). השם יִחְיָא שימש במשך דורות בעיקר בקרב יהדות תימן. גברא (תשע"ו) מצא תיעוד לשם מן המאה ה־12.⁵⁴

4.2 **קיצור השם ללא התוספת התאופורית:** במקרים רבים בא השם המקוצר כחלופה לשם התאופורי: אָפֶף – אליסף; נָתַן – אלנתן, יהונתן, נתנאל, נתניה; שָׁמַע – אלישמע, יהושמע, שמעיה; יָדַע – אֶלְיָדַע, יְהוֹיָדַע, יְדַעְיָה; חָנַן – אלחנן, יהוחנן, חנניה, חננאל. גם בתלמוד מצויה התופעה: 'אבא יוסי בן יוחנן' הוא 'אבא יוסי בן חנן' (שני המופעים באותה סוגיה, יבמות נג, עב). לדעת הנסבגר, (1969) השמות התאופוריים קדמו לשמות המקוצרים. הוא טוען שהשמות בתנ"ך עברו שינוי במהלך התקופה, והיסוד האלוקי אבד בשל תהליכים שעברו על האזור כולו.

4.3 **התערערות הגרונית:** תופעת התערערות העיצורים הגרוניים (א/ה/ע) מתחילה במקרא, והיא נפוצה גם בשמות תאופוריים, במיוחד בספרים המאוחרים של המקרא. תופעה זו נפוצה גם בלשונות השמיות העתיקות האחרות, בנין (Benz, 1972) מביא עדויות לכך מן הפיניקית ומן הפונית. אובדן הנישוף (בה"א): בעיקר בשמות תאופוריים המתחילים בשם ארנות: יְהוֹנָתָן (שמואל א יח, א) – יוֹנָתָן (שם, יד, מט); יְהוֹיָדַע (דברי הימים א יא, כב) – יוֹיָדַע (נחמיה יג, כח); יְהוֹיָכִין (מלכים ב כה, כז) – יוֹיָכִין (יחזקאל א, ב); יְהוֹסֵף⁵⁵ (תהלים פא, ו) / יוֹסֵף (בראשית ל, כד); יְהוֹשֻׁעַ בן נון (שמות יז, ט) / יוֹשֻׁעַ בן נון (נחמיה ח, יז). ככל שהספרות המקראית מאוחרת יותר (בעזרא, בנחמיה ובדברי הימים), כך נפוץ השם ללא העיצור הגרונני: יְהוֹשֻׁעַ בן יְהוֹצָדָק (חגי א, א) / יוֹשֻׁעַ בן יוֹצָדָק (עזרא ג, ב). וכך בתלמוד: ר' יוֹשֻׁעַ בר גיזורה (ירושלמי, תענית פד, הא) (אלבק, תשכ"ט); יהושוע (הוא יוֹשֻׁעַ) אונאי (בירושלמי, ערלה פא, הה). חֲזַהָל (מלכים ב ח, ח) – חֲזַאָל (מלכים א יט, טו).

4.4 **שמות המתועדים במקרא ללא ה"א כלל:** יוֹכָבֵד (*יהוכבד), יוֹאָב (*יהואב), יוֹאָל (*יהואל)⁵⁶ יוֹעֵד (*יהוועד). דווקא בתקופת בית שני, בתקופת המרד נגד

54 פעם אחת בלבד במאה ה־13 (עמ' 251), ומאז ועד המאה ה־20 - 3,983 פעמים (כולומר 13% משמות הגברים) (עמ' 282). גברא מעיד שפעמים רבות שימש השם 'חיים' חלופה ל'יחיא' (שם), ובכך הוא שיקף את התפילה שבמהות השם.

55 בימי בית שני, בניגוד למצוי בספרות התנאית והתלמודית, יהוסף נפוץ בכתובות ובמסמכים (נוה, כתובות, תשמ"ט, בתוך: טלשיר, עמ' 234, הערה 27; ברשי וקימרן (תשמ"ט), טלשיר, שם, הערה 28; וכן קוטשר, תשל"ז; אילן, תשמ"ד).

56 ליהואב מצאו הלצר ואוחנה (עמ' 48) אוסטרקונים מערד מהמאה ה־8 ומהמאה ה־7 לפנה"ס (בית

הכיבוש של אלכסנדר מוקדון, השתמרה הה"א בתחילת התאופורית, אולי כדי להדגיש בשם הילד את התחינה לא-ל.

4.5 **התערערות הסותם הסדקי (אל"ף): שְׁאֲלֵתֵיֶאל** (דברי הימים א ג, יז) – שְׁלֵתֵיֶאל (חגי א, יב); אֲחָאָב (ירמיה כט, כא) – אָחָב (שם, כב); אֲלֵיֶאתָה (דברי הימים א כה, ד) – אֲלֵיֶתָה (שם, כז). בלשון חז"ל⁵⁷ מתרחבת התופעה: זְעִירָא נקרא כך בתלמוד הירושלמי, ובבבלי שמו ר' זִירָא (אלבק, תשכ"ט); אלעזר הוא לְעָזָר; אליעזר בר' יוסי הוא ליעזר (מרגליות, תשמ"ז). נשילת הגרונית גרמה לשינוי בשמות רבים.

4.6 **ההברה הסופית hu:** בשמות בעלי סופית תאופורית בטל הנישוף, כלומר, נשלה ההברה הסופית hu: ירמיהו – ירמיה, ישעיהו – ישעיה, אדניהו – אדניה, זכריהו – זכריה, וכן: ענניה, נחומיה, פתחיה, שלמיה, יהוענה – כולם ללא וי"ו, ובלשון חז"ל וגם בכתובות – תמיד ללא וי"ו. טלשיר (תשע"ב) נותן שם לתופעה – נישוף, הוא מציין שהיא מתחילה מימי החשמונאים, באמצע התקופה הפרסית, "שהרי העדות האפיקורפית מן המאה הרביעית ואילך מלמדת על [חזרת] השמות התאופוריים הארוכים... במסמכים מייב... בפאפירוסים מוואדי דליה וכן במסמכים מכתף יריחו". מסקנתו: "בימי הבית השני חלה תפנית... והכתיב מעיד על השינוי בהגייה, כלומר השֶׁבֶת הנישוף המקורי לשמות". לדבריו, "אפשר שהתעוררות לאומית או מהפך פוליטי בתקופת החשמונאים גרמו לשינוי" (עמ' 236). דבריו אלה באים על רקע העובדה שבתקופה זו בדיוק במסורת חז"ל במשנה ובתלמודים, לא נכתבה הה"א בשמות אלה, עליית הנצרות יצרה צורך בהיבדלות מן השם 'ישוע', ולכן בראשית תקופת הנצרות חזר השימוש בשם 'יהושע' במקורות הספרותיים של המשנה והתלמוד. התערערות הנישוף חלה ברוב השמות התאופוריים בתקופה זו, אבל אין השם 'ישוע' מופיע (באופן הה"א) בספרות זו. תהליך הפוך קרה לשם 'יהונן' המופיע במקרא לצד 'יוחנן', בלשון חז"ל נעלם 'יהונן'. טלשיר מסכם: "הכתבים האפיקורפיים והספרותיים מורים שהצמדים (א) יוחנן – יהושע, (ב) יהונן – ישוע באים בקביעות [חד]... על פי התקופה" ואין לאחרונים זכר בספרות חז"ל המצויה בידינו (עמ' 11).

5. התקצרות שמות המבוססים על פעלים

5.1 **קיצור השמות** – במקרא נתקצרו השמות בהשמטת תחילת העתיד (יחזקיה/חזקיה) או בהשמטת הסופית hu (ירמיהו/ירמיה); בתלמוד מצויים השמות

ראשון: ליהואל נמצאו טבעות חותם מהמאה ה-6 לפנה"ס בלכיש, ומתל-אל-צפי (שפלת יהודה) מהמאה ה-7 לפנה"ס.

57 אחד ממאפייניה של לשון חז"ל, בהיותה לשון דיבור עממית, הוא הקיצור והתמצות, גם בניסוחים וגם בשמות.

ללא הסופית (ו) ר' ירמיה, ר' חזקיה; תהליך הקיצור נובע גם מהתערערות העיצורים הגרונניים: אליעזר – הוא לייזר (אלבק, תשכ"ט); שייע מן ישעיה; רמי – רב אמי (סנהדרין פ, עב); רבין הוא רב אבין (שם) ועוד. אובדן סופיות השם: יוסי – מן יוסף, אשי מן אשר, ר' אסי מן אסא (שם). בתקופה מאוחרת יותר נפוצים השמות הקצרים בפי דוברי היידיש (שייע, לייזר).⁵⁸ לתופעת שחיקת המילה ויצירת מילים חדשות מתייחס דויטשר (תשס"ז) בספרו. הוא מתאר את התהליך בלשונות שונות ובתקופות שונות, אבל התהליכים דומים: שחיקת תחיליות וסופיות מביאה ליצירת מילים חדשות.

5.2 השמות הקצרים נוחים יותר לדוברים. לכל התהליכים יש להוסיף את היצירה שנוצרה מן הקיצור. יש שהשמות ללא התוספת התאופורית בשמות הבנויים על נטיית העבר התקיימו רק בתקופת המקרא: ידע, שפט, אחז, שמע, ולא שרדו עד ימינו; ויש שהתקיימו בעבר ושרדו או התחדשו בימינו: אָסָף, נָדָב, נָתַן, חָנָן – אלה שלא שרדו מעידים על הצורך בשמות קצרים כחלופה לשמות התאופוריים הארוכים.⁵⁹

6. שמות חדשים⁶⁰ – מגמה מעורבת שנמשכת מתקופת המקרא ועד ימינו (לא רק על בסיס הפועל)

6.1 על בסיס השמות התאופוריים נתחדשו בדורות האחרונים שמות רבים גם לְכַנִּים: אֱלִישֶׁר, אֱלִיחִי, אֱלֶחִי, אֱלִישָׁב; וגם לכנות: ציפיה, צופיה, אורֶיָה, שְׁבוּתֶיָה. הצורך בתפילה ובתחנונים הן להצלחתו של הילד והן להצלחתה של האומה – שימר את היצירה ואת ההתחדשות של שמות תאופוריים למרות אורכם.

6.2 במקביל, בכחירת השמות בדור האחרון נמשכת מגמת הצמצום: הבחירה היא בשמות קצרים, ובדרך כלל חד-הברתיים: גל, ים, מאי, טל, דן, לי, עֶד, גיא. יש גם שמות ששרדו מן התנ"ך והפכו פופולריים בעשורים האחרונים, והם בני שתי הברות: גלעד, עידו, עורד, חנן, חגי, אסף, יואב, ערן, נועה, אוהד, יוסף. לצידם, שמות עצם כלליים הפכו לשמות פרטיים נפוצים, אף הם דו-הברתיים: עֶדן, רשף, גפן, אגם, שוהם, ספיר, נוגה, נועם, זוהר.

58 ובקרב יהודי אמריקה: מויש (=משה), ייץ (=יצחק), סם (=שמואל).

59 לדעת תלשיר (תשע"ב), כשחזרו אל השמות הארוכים (המכילים נישוף) בתקופת בית שני, הכתיב במשנה ובתלמוד מעיד אולי שלא נהגתה הה"א.

60 בקבוצה זו רבים אינם בנויים על הפועל, אך הם מעידים על הצורך בשמות קצרים.

סיכום

בעבודתי זו עסקתי בשמות המבוססים על הפועל בלבד. חיפשתי את הסיבה לשימוש בשמות הבנויים בתבנית הפועל בעבר.

תופעת השימוש בשמות הבנויים על הפועל ככל נטיותיו נפוצה בעברית למן ראשיתה. השם מבטא צורך של ההורים לבקשה על הילד, לתפילה להצלחתו או להודיה על מציאותו. במקביל משמש השם השתקפות לאירועים היסטוריים שחלו בעם, לבקשה לעזרה בימים קשים או להודאה על פדיון והצלה. השמות התאופוריים הם ראייה לבקשת היחיד למעורבות א-לוהית בשעות מבחן לאורך כל התקופות מאז ימי המקרא: החשש מן האויב המסתער, אימת הגלות, התפילה לשיבת ציון, וגם התודה בימי שיבת ציון – כל אלה באים לידי ביטוי בשמות. גם האירועים שעבר עמנו בדורות האחרונים – בימים של טרום-המדינה, וכן מאז הקמתה – הטביעו את חותמם בשמות הילדים. מלבד התהליכים ההיסטוריים, ניכרים גם תהליכים סוציולוגיים שביטויים בא בשמות, בעיקר לאחר השואה ובתקופת התקומה, וגם בתקופות של מלחמה: מלחמת השחרור ומלחמת ששת הימים. והתהליכים מקבילים: האחד – התרחקות מעולם המצוות ומן היהדות; והשני – התקרבות. מחד גיסא, חושפת האפיגרפיה את עובדת קיומם של השמות הארוכים לאורך כל התקופות, וגם בדורות האחרונים מתרבה השימוש בהם לצד השמות הקצרים. מאידך גיסא, מצאנו בכל הזמנים את השמות הקצרים והם משמשים חלופה לארוכים. החילון וההתרחקות הביאו גם לויתור על הרכיב התאופורי ועל בחירת שמות מעולמות תוכן אחרים. בד בבד ניכר הצורך בשמות קצרים או בשמות שהתקצרו; הם קליטים ונוחים לשימוש וכבר במקרא הם מופיעים זה לצד זה. גם בלשון חז"ל השמות ברובם קצרים, ובדורות האחרונים יש המעדיפים לקצר מאוד לשמות חד-הברתיים או דו-הברתיים. אלה הסיבות לבחירה בשמות הבאים במשקל הפועל בעבר (בעיקר בבניין קל) – שהוא הקצר מכולם. קליטת השמות הקצרים לצד השמות הארוכים מתועדת לאורך כל תקופות ההיסטוריה של עם ישראל מראשיתה ועד ימינו. הכפילות בשימוש בשם המקוצר, בתבנית הפועל 'פֻעַל', לצד השם הארוך (התאופורי) לאותו אדם – תופעה שחוזרת במקרים רבים – מעידה על הצורך בשמות קצרים לצד הצורך בשמירה על משמעות השם כביטוי למאויי ההורים. ההיסטוריה מעידה ששני התהליכים שרדו בעבר, ויש להניח שכך יהיה גם מכאן ולהבא.

רשימת מקורות⁶¹

- אבן שושן** - א' אבן שושן, המילון החדש, ילקוט שמות אנשים, הוצאת קריית ספר בע"מ, תשנ"ג.
- קונקורדנציה חדשה לתורה נביאים וכתובים, הוצאת המילון החדש בע"מ, 2007.
- אידל** - מ' אידל, "בין אשכנז לקסטיליה במאה השלוש-עשרה - השבעות, רשימות ושערי דרשות בחוגו של ר' נחמיה בן שלמה הנביא והשפעותיהן", **תרביץ**, ניסן-אלול תשס"ח, כרך כ"ד, המכון ללימודי היהדות ע"ש מנדל (עמ' 475-558).
- אילן** - ט' אילן, 'שמות החשמונאים בימי הבית השני' בתוך: **מדינת החשמונאים** (עורכים אוריאל רפפורט וישראל רונן). ירושלים תשנ"ד (1993) עמ' 479-486.
- 'להבדלי כתיב של שמות בתקופת בית שני' בתוך: **לשונונו** נב, תשמ"ח (עמ' 3-7).
- שמות היהודים בארץ ישראל בימי בית-שני ובתקופת המשנה (עבודת גמר) האוניברסיטה העברית ירושלים תשמ"ד.
- אלבק** - ח' אלבק, מבוא לתלמודים, הוצאת דביר, תל-אביב תשכ"ט.
- אפרת** - מ' אפרת, 'שמות פרטיים כתחדישים פרי דחיסה והתקה', **העברית ואחותיה** ו-1, 2006 (עמ' 55-72).
- אשל** - אשל, Eshel, E. 'Personal Names in the Qumran Sect' (pp.39-52) בתוך: **ואלה שמות - מחקרים באוצר השמות היהודיים** (כרך א'), בעריכת אהרן דמסקי, יוסף א' רייף, יוסף תבורי, רמת גן תשנ"ז.
- אשל** - ח' אשל, 'שמות ישראלים מן העיר שומרון בתקופה הפרסית', בתוך: **ואלה שמות - מחקרים באוצר השמות היהודיים** (כרך א'), בעריכת אהרן דמסקי, יוסף א' רייף, יוסף תבורי, רמת גן תשנ"ז, עמ' י"ז-ל"א.
- בורנשטיין-מקובצקי** - ל' בורנשטיין-מקובצקי, 'שמותיהם הפרטיים של יהודי איזמיר בעת החדשה', מתוך: רשימות הגטין והחליצות בשנים 1718-1910 ורשימות נוספות. בתוך: **ואלה שמות - מחקרים באוצר השמות היהודיים** (כרך שלישי) בעריכת אהרן דמסקי, רמת-גן תשס"ב, עמ' כ"א-ס"ג.
- בנץ** - Benz, F.L. Personal Names in the Phoenician and Punic inscriptions. Rome 1972
- ברגשטרסר** - ג' ברגשטרסר, דקדוק הלשון העברית, על יסוד המהדורה העשרים ושמונה של הדקדוק העברי לווילהלם גזניוס, שעובד בידי א' קאוטצש. תרגם מגרמנית: מרדכי בן-אשר; מהדורה שנייה מתוקנת בידי יהושע בלאו. בהוצ' מאגנס ירושלים, תשמ"ב.
- ברושי וקימרון** - מ' ברושי וא' קימרון, 'שטר חוב עברי מימי בר כוכבא', **ארץ ישראל** כ (תשמ"ט), עמ' 256-261.
- גברא** - מ' גברא, השמות הפרטיים בקרב יהודית תימן, הוצאה פרטית, בני ברק, תשע"ו.
- גפני** - ח' גפני, 'פשוטה של משנה: עיונים בחקר ספרות חז"ל בעת החדשה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב תשע"א.

61 תודה לבניי אריאל ואחיה אדמוני על העזרה בקיבוץ החומר ובהפקתו למאמר.

גולוב, M.R. *Personal Names in the Land of Israel during the Iron Age II: Archaeological and Biblical Sources*, Ph.D. dissertation, the Hebrew University of Jerusalem 2014

בהרצאה "על אונומיסטיקון דיגיטלי ועל שמות עם מרכיב בעל במצאים מתקופת בית ראשון ובמקרא", בכנס הבינלאומי הארבעה עשר לחקר השמות היהודיים (מושב ה) באוניברסיטת בר-אילן, 3 ביוני 2019.

גולדשמידט - ד' גולדשמידט (מגיה ומבאר), סדר הסליחות כמנהג פולין ורוב הקהילות בארץ ישראל, מוסד הרב קוק, ירושלים, תשל"ו (עמ' י"ח).

גריי - Grey G.B. *Studies in Hebrew Proper Names*. London 1896

הלצר ואוחנה - מ' הלצר ומ' אוחנה, מסורת השמות העבריים החוץ מקראיים מתקופת בית ראשון עד חתימת התלמוד, בתוך: **מחקרים בתולדות עם-ישראל וארץ ישראל**, סדרה מונוגרפית (כרך ב), חיפה תשל"ח (1978).

הנסברגר - D.R. *Hunsberger. Theophoric Names in the Old Testament and their Theological Significance*. Ph.D. dissertation, Temple University 1969

Hess, R.B. "Names of People: Biblical Hebrew" in: *Encyclopedia of Hebrew Language and Linguistics*, Edited by Geoffrey Khan et al. Laiden 2013

ויינרב - Wajnryb R. "The Silence – How Tragedy Shapes Talk", Australia: Allen & Unwin 2001

וייסלר - י' וייסלר (פוצ'ו), חבורה שכזאת: פרקי-הווי בהכשרה מגויסת, הוצאת מסדה, רמת-גן 1957.

ויקיפדיה, אליקום צונדר. ויקיפדיה, אוחד ב-18 יולי, 2022 מ-<https://he.wikipedia.org/wiki/> אליקום צונדר.

זמרשת, "זכריה בן עזרא" זמרשת, <https://www.zemereshet.co.il/m/song.asp?id=776>, אוחד 13 ביוני 2022.

זר כבוד - מ' זר כבוד, עזרא ונחמיה (דעת מקרא), מוסד הרב קוק, ירושלים תשנ"ד.

טלשיר - ד' טלשיר, שמות בעלי חיי מקומות ואנשים - אסופות, מוסד ביאליק, ירושלים תשע"ב.

ילן-שטקליס - מ' ילן-שטקליס, יש לי סוד, הוצאת דביר, תל-אביב תשמ"ז.

כ"ץ-אדמוני - ב' כ"ץ-אדמוני, 'סטודנטים ישראלים ולשון התנ"ך - מכשולים סוציולינגוויסטיים ומורפולוגיים-לשוניים בקריאה בתנ"ך ובפענוח הטקסט', חיבור לשם קבלת דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשע"ג.

הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ללא מחבר, 'השמות הפרטיים שניתנו לילידי 2020', הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, <https://www.cbs.gov.il/he/mediarelease/pages/2021>/השמות-הפרטיים-שניתנו-לילידי-2020.aspx, אוחד 21 ביולי 2022.

מוריאלי - א' מוריאלי, בתוך "הזירה הלשונית" לרוביק רוזנטל, 'א-לוהים נמצא בשמות' **מעריב**, 20 באוקטובר 2015.

מושקוביץ - י"צ מושקוביץ, במדבר (דעת מקרא), מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ח.

מלמד - ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג.

- מרגליות** - מ' מרגליות, **אנציקלופדיה לחכמי התלמוד והגאונים**, הוצאת יבנה, תל-אביב תשמ"ז.
- נהרי** - א' נהרי, אטלס היסטורי של העולם, כרונולוגיה של המין האנושי, פוליטיקה, חברה, דת, מדע, תרבות, חיי יומיום. הוצאת מפה, תל-אביב, תשס"ד (2004).
- נוה** - י' נוה, "אנשים ללא שמות?" **ציון נ"ד** (תשמ"ט) עמ' 1-16.
- פאולר** - **Fowler, J.D.** 1988. Theophoric Personal Names in Ancient Hebrew: A Comparative Study. Sheffield 1988
- פרי** - ה' פרי, 'מי הגה את השם ישראל למדינה?', נקודת ראות, <https://hadarperry.wordpress.com/2018/09/06/mi-haga-et-ha-shem-yisrael-lamdiנה/>, אוחד 19 ביולי 2022.
- צרפתי** - גב"ע צרפתי, 'העברית בראי הסמנטיקה', **אסופות ומבואות בלשון ה**, בהוצאת האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשס"א.
- קדרי** - מ"צ קדרי, מילון העברית המקראית: אוצר לשון המקרא מאל"ף עד ת"ו, הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן תשס"ו.
- קוטשר** - י' קוטשר, מחקרים בעברית ובארמית, הוצאת מאגנס, ירושלים תשל"ז.
- קרויס** - ש' קרויס, "השמות אשכנז וספרד", תרביץ ג (תרצ"ב), חוברת ד, עמ' 423-435.
- קיל** - י' קיל, שמואל ב (דעת מקרא), מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"א.
- מלכים א (דעת מקרא), מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ט.
- מלכים ב (דעת מקרא), מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ט.
- דברי הימים א (דעת מקרא), מוסד הרב קוק, ירושלים תשמ"ו.
- קרנצלר** - א' קרנצלר, 'ניקול, דניאל ומה שביניהם: מגמות באוריינטציה התרבותית של עולי שנות התשעים כפי שהיא משתקפת בשמות שהם בוחרים לילדיהם', הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה - נייר עבודה מספר 6, תשס"ה, <https://www.cbs.gov.il/he/publications/Pages/pw-שביניהם-מגמות-באוריינטציה-התרבותית-של-עולי-שנות-התשעים-כפי-שהיא-משתקפת-בשמות-שהם-בוחרים-לילדהם.aspx>.
- רון פדר עמית** - ג' רון פדר עמית, כס"ח/חבורת ידיעת הארץ - סדרה לבני הנעורים, הוצאת מודן, הרצליה 2014-2015.
- רבין** - ח' רבין, השפות השמיות, האקדמיה ללשון העברית, ירושלים תשנ"א.
- שרגאי** - נ' שרגאי, 'ממצאים ארכיאולוגיים מאששים סיפור הקריאה להרוג את הנביא ירמיהו', הארץ, <https://www.haaretz.co.il/misc/2008-08-03/ty-article/0000017f-efb0-d8a1-a5ff-ffb450900000>, אוחד 20 ביולי 2022.
- שטאל** - א' שטאל, מוצא השמות: מקורותיהם וגלגוליהם של השמות שלנו, הוצאת דביר, אור יהודה תשס"ה.
- תמוז** - ב' תמוז, אליקום: טרילוגיה, הוצאת כתר, תל-אביב 1988.